

(Jaume I, *Cròn.*, cap. 158); «Sapiats dels sous bon ('pels quals') fo venuts Jhesuchrist per Judes desastrucs» (*Llegendes rimades*, 1062); «Par-me, Sényer, que lo conqueriment d'aquella santa terra no's deja conquerir sinó per la manera on ('en què') la conquestes vós e'ls vostres apòstols, qui la conquerís ab amor» (Llull, *Contempl.*, 112, 10); «en cas on lo dit en Martí no fes o no complís ---» (doc. de 1418, *AlcM*);⁸ «Blanquerna li demanà si sabia --- alguna muntanya on hagués fontana e agués alguna fruyta salvatge d'on ('de la qual') pogués hom viure» (Llull, *Blanquerna I*, 228.23); «l'abat passà per una granja d'on era granger un fratre lech» (ib. II, 35.8). I notem on 'per la qual cosa': «--- que negú mal o negun dan fos feit de la una part o de l'autra on treues fossen trencades, ço que Déus no volla» (1244, en Pujol, *DocsVgUrg.*, n.º 9, p. 18); «E anch Nostre Senyor no'ns castigà tan fort que a nós tengués dan, on ('per la qual cosa'), li grahiem, la hora quan nos castigava» (Jaume I, *Cròn.*, cap. 1).

Pel seu ús en contextos semblants com en els dos darrers exemples, on arribà a ser un element adverbial de deducció amb valor de 'per consegüent, per tant' o 'així, doncs' o 'per això', usant-se per començar una nova oració. Heus ací alguns exemples d'aquest ús que havia esdevingut molt comú en la llengua antiga: «Fem-uos saber sener (=sényer) que auem uistes lletres d'en B. --- que nós de part d'el ne pregàssem uós. On, nós vos pregam ---» (doc. de 1257-1269, Pujol, *l. c.*, n.º 19, p. 28); «E ia fos açò que'l començament de la nostra naxença fos bo, en les obres nostres havia mester millorament, no per tal que la fe no fos en nós de creure nostre Creador (=«no pas perquè ens manqués fe per creure en el nostre Creador») ---, on, de la fe que nós havíem, nos ha duyt a la vera salut» (ib.); «—Amic —dix la dona muler del rey—, --- yo sé que'l rey ha afer ab aytal dona e que la's fa venir en aytal castel, e vós sóts-ne son privat. Hon yo-us prec que quant que vós li dejats amonar la dona, que vengats a mi» (Desclot, *Cròn.*, cap. 4, *NCl*. II, 22.24); «He hoït dir que tot hom qui no sie betiat (=batejat) és perdut per lo peccat original. On, com la ànima de cascun hom no sia de la ànima de Adam --- molt me dó gran meravella» (Llull, *Merav.* I, 105.13); «Ah, fill, con (=com) gran consolació han aquells qui per amor són en sospirs e en làgremes e en plors! On, --- si vols recobrar molt majors coses --- sàpies plorar» (*Doctr. Puer.*, ed. Gili, p. 94).

De vegades, on es reforçava amb l'additament de *per açò*: «Bones custumes són, fill, agradables a la ànima --- per ço car entre bones custumes e consciència és feta pau: on per açò malvats nudruments e consciència són contraris» (Llull, *Doctr. Puer.*, p. 260); «Blanquerna se sentí exit de manera, per la gran fervor e devoció en què era, e cogità que força d'amor no segueix manera com l'amic ama molt fortament son amat. On per açò Blanquerna fo en volentat que feés *Libre de Amich e Amat*» (*Blanquerna III*, 10.9).

D'allí, però, on passà a ser un mer expletiu per l'ús

excessiu que se'n feia i acaba essent un element semblant al llatí *autem, vero*, o bé al català actual *ara bé*: «Ley vella és establiment escrit, manat e donat per Déu a Moysèn. On, tant covinent cosa e tan raonable és, fill, obeyr als manaments de Déu» (*Doctr. Puer.*, 69, 1); «axí ells estaren III anys en la cort de Carles, rey de France. On devets saber que, a cap de III anys que Amich e Melis agren estat en la cort del rey Carles, Amich ---» (*Amich e Melis*, *NCl*. XLVIII, 127.29); més exemples en Klesper (*BDC XVIII*, 374-5) i en *AlcM*.

En la frase comparativa on solia acompanyar els adverbis *pus, mils, o més* etc. en funció paral·lela a *com*: «et él, on màs li menaçaven, él màs cridave» (*Hom. Org.*, 4r7); «On pus és major la valor de la dona mellor, pus li és agradable home peccador ---» (Llull, *Blanq.* II, 52.27); «per ço que la vista hage major plaser on pus ço que veu és bell» (Llull, *Merav.* I, 141); «hon major, vós, Foylla, sots en granea, major és vostra malea» (ib., 135); «On més amaràs, més poràs entendre; e on més entendràs major amor pots aver» (Llull, *Doctr. Puer.*, 54, 10, ed. Gili, p. 130). Notem que aquestes construccions també es donaven en occità antic (veg. *PDFF*).

Per a la idea de 'en qualsevol banda', 'onsevulla', era comú des d'un principi la construcció *on que* seguit del verb en subjuntiu: «on que ell preycàs, tota ora menava ab si lo bon home» (Llull, *Blanquerna II*, 164.20); «Los cavallers --- seguexen la senyera de lur senyor on que vaja» (Llull, *Contempl.*, 112, 21); «Si tu, fill, entres en glòria, on que sies auràs glòria e atobaràs glòria» (Llull, *Doctr. Puer.*, 5, 9, p. 15); «volia anar ab ell a hon que él anàs» (*Eximplis e Mir.* II, 323); més exemples en *DAG*, *AlcM*. Però cf. l'ús d'on sense *que* en la mateixa funció: «que yo en la amàs e que per ella a amar m'esforçàs a tots mos poders, tots los jorns de ma vida, en batalles, en guerres, on fos tots temps» (Llull, *Blanq.* II, 52.24); «E jo --- com veig que aquell a qui desig ten ardentment complaure, m'és («està amb mi») en tot loch un yo són» (*ACanals, Arra*, *NCl*. XLIX, 166.23).

Els compostos *onsevulla* i *onsevol*: un exemple d'aquell ja figura en la traducció del *Corbatxo* (fi segle XIV): «de flors, d'un se vulla que ella las agués, --- certas garlandes componia» (*BDLC XVII*, 76); en el S. xv els exemples sovintegen: *DAG*. en cita un del *Tirant* i reproduceix de JEsteve: «On se vulla que sies yo só teu», «On se vulla anàs sovent la seguia»; *AlcM* en duu un altre, extret de *Flos Med.* (ms. S. xv); està inclòs en *DTo.* (1660), i apareix en les cançons populars: «--- és una alegria / per tots los traginés, / ahont se vulla que sian / tots saben quina hora és / --- carretera que va de Manresa a Vic» (MilàF, *Romlo.*, 1882, 403); en la variant *onsevulga* en aquesta altra: «l'anitrian a buscá - a hont se vulga que sia» (ib., 373,4, recollida a La Llacuna). És usual en el llenguatge parlat de molts llocs: JCoromines té anotat «m'asseuré onsabuia» a Ripoll (1936), i a més a Castellcir (entre Alt Vallès i Osona), 1937: «—On són les balances?—. —Per aquí onsevulla [por ki unsabuia]» en el sentit